

Slovo, jazyk, řeč a jejich dosah
pro křesťanskou etiku
Příspěvek k etice a jazyku
- úvaha -

Zdeněk Eminger
ETF UK

A. D. 2004

1. Úvod

Slavné a tvořící je Slovo Boží. Nazýváme jej po právu podstatou čehokoliv možného a nemožného, tedy **všeho**, ač-li je samo jediné také nad **ničím**, jež bylo Slovem vetkáno do života, aby (to nic) konečně ztratilo příděch nepotřebnosti, cizoty a posměšné hanlivosti, třebaže z něj do prvního hnětení světa nepovstalo nic zlého.

Nemnozí z lidí slýchávali Boha hovořit vlastními slovy a věrní poznávají jeho hlas i v těchto dobách. Proto se Boží slovo jeví poddajným. Aby se Boží slova stala jazykem člověku mateřským, zběhlým a krásným (← v tom tkví i estetická hodnota jazyka, jež je ovšem nesnadno zvažitelná¹) – musí se ten, kdo touží tímto jazykem mluvit a dýchat, stát svatým přítelem Hospodinovým. Nic nezmůže píle ani vzdor pro osvojení si Božího jazyka a pro porozumění; přání dýchat jím, spolu s ostatními, od ranního vstávání do soumraku dne, do soumraku vůle a lidských sil, přání nezmůže. Tak prostě poddajné a ohebné zas Boží slovo není. Ani lidské ne!

Mnohdy nezbude než trpně vydržet s vlastním dechem a jazykem do konce pozemských chvil a Boží jazyk jen tu a tam zaslechnout². A i to je dobře možné, a není v tom špetka hanby. Řeč Boží, Slova Hospodinova jsou jistě, avšak nesamozřejmě vzácným darem³, ale člověku a celému stvoření bez výjimky mají být samozřejmě známá a vlastní. Tato řeč neplyne povrchně, ani tajemným rytmem punkevním. Neobjevuje se. Nemizí. Jest. Velice pěkně nazval Boží slovo **Milan Balabán**: „*Boží slovo jako událost*.“⁴ Událost, říkáme s Milanem Balabánem, vyslovení tajemného v přítomnosti. A třebaže toto Boží biblické slovo věrně zpodobuje starobylé časy spolu s měnlivou a prchavou podobou lidí, přesto přese

¹ Srv. František OBERPFALCER, *Krásná, čistá, svatá řeč mateřská*, Karel Voleský 1945, s. 5.: „Posoudit jazyk z hlediska krásy není úkol snadný, protože nejsou pro to měřítka obecně platná. ... Vedle této vnější krásy je arci také krása vnitřní. Její podstata je hlavně v tom, že se slova vybírají a spojují se zřetelem k citovým složkám jejich významu.“

² Srv. Emil BRUNNER, *Věřím*, SČME YMCA 1938, s. 13 – 14.: „Působí, že můžeš slyšet mistrův hlas, vskutku jeho hlas, jeho slova, co chce říci. Má však při tom vedlejší šelesty, právě proto, že Bůh mluví své Slovo skrze ústa lidská.“

³ Nedopustím se, doufám, příliš zbrklé výrazové zkratky, když do formulace „řeč jako dar Boží“ aplikuji Budilovu definici jazyka, která se mi zdá velmi zdařilá. Viz. Ivo T. BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Triton 1998, s. 144.: „... jazyk je projevem výrazného rozvoje kognitivních schopností člověka, které umožňují vytvářet mentální modely založené na vnitřní reprezentaci (mental representations) okolního světa.“

⁴ Milan BALABÁN, *Moc slova a síla mlčení (Slovo, mlčení, hluchota, kletba)*, in: *Brána i klíč Soubor starozákonních studií*, Kalich 1971, s. 7.

všechno není tak docela uceleným vyprávěním o minulosti⁵, ale také o přítomnosti a budoucnosti. V tom tkví tajemnost Božího jazyka. Už proto by mělo být člověku denním oficiem, aby pravidelně a zdravě dýchal na obě plíce Boží řeči. Hora ruit.

2. Грoмкие слова aneb co je třeba říci nahlas, abychom se nezamotali

Člověk – animal rationale – „je živá bytost, jež má logos“⁶, a proto je schopna vcelku přesného předmětného myšlení a uvažování. Zatímco však je **lidský logos** až důsledně nestálý, limitativní a kromobyčejně náročný na uchování⁷, které má zaručit jeho minimální srozumitelnost a smysluplnost, je **Boží logos** trvalost sama. Boží logos není **primárně** ani dorozumívacím nástrojem (jakož ani lidská řeč není nástrojem⁸), protože je obrazem Trojičního Boha, jeho bytí, a to obrazem – *stricte dictu* – všerozměrným. Nás však zajímá minimální požadovaná srozumitelnost a **symbolicita**⁹ lidské řeči¹⁰, potažmo obecná hodnota lidské výpovědi o dobru, krásnu, zlu a pravdivosti.

Nejzazší **komunikační princip** mezi lidmi (To má do určitého stupně společné se zvířaty. Jak je to možné, se ptá **Otokar Březina**¹¹) bývá chápán právě jako **hraniční mez** zážitků dobra a zla, tedy tělesné a duchovní slasti na jedné straně, na straně druhé zážitků bolesti, nemoci a blížící se smrti. To je nejzazší mez co se týče jazyka a slova mluveného či psaného, víme-li ovšem, co slovo vůbec je, či není?¹² Psaný jazyk, o který nám v této práci také jde, je

⁵ Srv. Emil BRUNNER, *Věřím*, s. 14.: „A jako člověk přišel Bůh na svět, vskutku on, a vskutku jako člověk. Proto ovšem je všechno jeho hlasem, leč se všim tím rušivým, co již náleží k člověckosti. Blázen, kdo naslouchá těm vedlejším šelestům namísto hlasu mistrovu!“

⁶ Hans-Georg GADAMER, *Člověk a řeč (Výbor z textů)*, OIKÚMENŮ 1999, s. 22.

⁷ Srv. Jarmila OTRADOVICOVÁ, *Slovo a svět*, Ladislav Kuncíř 1946, s. 9 – 10.: „A každé slovo má svůj nesmírný prostor a my mu ho ubíráme. Těsnáme slova, koktáme, protože chceme vyjádřit mnoho a všechno najednou, aniž bychom dovedli použít zkratky, aniž bychom dovedli stvořit skutečnou esenci.“

⁸ Lidská řeč je o mnoho více než nástroj. Řeč je člověku vlastní. Nejenže může objasňovat jeho bytí, řeč je také jeho bytím. Srv. Felix MIKULA, *Řeč – Dar Boží*, Křesťanská akademie Řím 1975, s. 9.: „Každá úvaha o řeči předpokládá jako samozřejmost, že lidská řeč nemusí pouze sloužit jako nástroj myšlenky, vnitřním poznatkům, nýbrž může se sama stát předmětem přemýšlení.“

⁹ Srv. Myšlenku M. Blondela, in: Jean de COURBERIVE, *Obhajoba mlčení*, Stará Říše na Moravě 1937, s. 27.: „Smysl řeči a nádhery znamená by nebyly bez pochyby ničím, kdyby tu vnitřně nebylo úmyslu přijmout božské slovo.“

¹⁰ Srv. Erich FROMM, *Mýtus, sen a rituál*, Aurora 1999, s. 19.: „Takový symbol je něčím mimo nás a symbolizuje přitom něco v nás. Jazyk symbolů je jazykem, ve kterém vnitřní zážitek vyjadřujeme tak, jako kdyby šlo o smyslové vnímání, o to, co konáme, nebo o to, co se nám stalo ve světě věcí. Symbolický jazyk je jazyk, ve kterém vnější svět je symbolem světa vnitřního, symbolem naší duše a našeho ducha.“

¹¹ Otokar BŘEZINA, *Hudba pramenů a jiné eseje*, Odeon 1989, 133.: „Jak se osvobodilo lidské slovo z pokorného jazyka zvířat, aby vedlo výboj lidského ducha na zemi, zachovávalo zkušenosti tisíců pokolení a slabého člověka řadilo v královské množství, které usiluje, aby zavládlo zemi a všemi jejími silami a živly?“

¹² Srv. Romano GUARDINI, *O posvátných znameních*, Stará Říše na Moravě 1946, s. 74.: „My lidé jsme zhrubli. O mnoha hlubokých a křehkých věcech nevíme už nic. Slovo jest jednou z nich.“

oproti mluvené řeči výjimečný jednou skutečností: propojuje časová období a dokonale boří geografické hranice¹³, pro které se lidé nemohou (tak často) stýkat. Podobný komunikační princip mezi lidmi nacházíme samozřejmě také v lidských skutcích pomoci a lásky, na něž je v novozákonní tradici kladen veliký důraz.¹⁴ Nebylo-li by mezi lidmi rozumět těmto zcela podstatným zážitkům, člověk by se roztříštil do nesčíslných variant „člověckosti“. Etika pak s mnoha variantami může pracovat jen velmi těžko, i když se jim pochopitelně nebrání (→ situační etika). Duchovní, tedy služebný princip lidského jazyka, známý také od sv. Augustina¹⁵, není jistě třeba nadměru osvětlovat.

Bůh je nepochybně také **dárce lidského jazyka** (řeči), a to ve své nejhlubší podstatě. Člověku je dána (geneticky)¹⁶ schopnost mluvit, a tak prostřednictvím řeči ozřejmit své místo, postavení a úlohu na rovině sociální, kulturní a rodinné. Osvojení si jazyka a jeho užívání představuje, mimo jiné, člověka také jako **mravní osobnost**. Pasivita jazykového vyjádření, tedy mlčení¹⁷,¹⁸ je druhou stranou mince, v níž lze kupodivu najít také mnoho pozitivního.¹⁹ **Felix Mikula** pohotově říká, že: „*Nejeden dospělý člověk by se vyjímal jako mravní osobnost lépe, kdyby byl zůstal – němý.*“²⁰ Jazykovědné studie, jak dále uvidíme, rozvažují o řeči nikoliv pouze jako o fenoménu vytrženém ze života člověka, nýbrž často se, správně a pohotově, obracejí k jazyku, aby hledaly jeho podstatu.²¹ Přes „mystické fantazie“, „že jazyk vytváří nejen obraz světa, ale i svět sám“²², k více méně racionalistickým úvahám o úloze jazyka, nezbyvá než se navrátit k lidskému jazyku jako Božímu daru²³, i když tato teze svou všeobecností nepotěší jistě žádného lingvistu.

¹³ Srv. Roman JAKOBSON, *Dialogy*, Český spisovatel 1993, s. 55.: „V souvislosti s těmito otázkami vystupuje do popředí jeden z hlavních rozdílů mezi jazykem mluveným a psaným. Jazyk mluvený má časově vymezený charakter a psaný spojuje čas s prostorem.“

¹⁴ 1 Jan 18.: „Dítky, nemilujme pouhým slovem, ale opravdovým činem.“

¹⁵ Srv. Sv. AUGUSTIN, *Vyznání*, Kalich 1990, s. 35.: „Tobě má sloužit co mluvím, píši, čtu a počítám!“

¹⁶ To kupodivu potvrzuje i jinak skeptický Claude Hagège. Srv. Claude HAGÈGE, *Člověk a řeč Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*, Karolinum 1998, s. 32.: „...o vrozenosti se dá hovořit pouze v případě schopnosti komunikovat prostřednictvím řeči, a ničeho jiného.“

¹⁷ Srv. Kazatel 3, 7.: „Je čas roztrhávat i čas sešívát, čas mlčet i čas mluvit;“

¹⁸ O mlčení, tentokrát Božím mlčení, zasvěceně hovoří Milan Balabán, *in: Brána...*, s. 8 – 9.

¹⁹ Srv. Jean de COURBERIVE, *Obhajoba...*, s. 9.: „Přiliš mnoho řeči je znak slabosti nebo vulgárnosti. Člověk vulgární je mluvka; člověk hluboce založený je málomluvný.“ Srv. Catonova dvojverší 1, 12: „Nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.“

²⁰ Felix MIKULA, *Řeč...*, s. 8.

²¹ Roman JAKOBSON, *Hledání podstaty jazyka*, s. 29nn., *in: 12 esejů o jazyce*, Mladá fronta 1970.

²² Tamtéž, Adam SCHAFF: *Jazyk a skutečnost*, s. 158.

²³ Srv. Přís 16, 1.: „Člověku je dáno pořádat, co má na srdci, ale na Hospodinu záleží, co odpoví jazyk.“

Slovníkově řečeno: „*Jazyk nás spojuje s bližním a vyjadřuje city našeho srdce před Bohem*“.²⁴ Síla jazyka²⁵, tedy síla slova je ohromná, pro dosah²⁶, jenž může mít na člověka, chtělo by se říci - síla totální. „*V moci jazyka je život i smrt*“²⁷, kdo ho rád používá, nají se jeho plodů.“ (Přís 18, 21) Jazyk je samozřejmě rozmanitý, a proto krásný již sám o sobě, ale v jazyku lze najít také obdivuhodnou **jednotu**²⁸, která je venkoncem jeho nejvlastnějším (původním) charismatem. „*Celá země byla jednotná v řeči i činech*.“ (1Moj 11, 1)²⁹ Je pak tato jednota jazyka jen původním zjevem, úmyslem Božím, nebo je i cílem? Dojde na konci věků ke sjednocení jazyka? Jazykem, ale nejen jím (vzpomeňme rozličné uměny, práci etc.) velebíme Hospodina, oslavujeme ho a chválíme (Žl 35, 28; 45, 2) jej a jeho spravedlnost. Ptá-li se Sirachovec: „*Leckdo uklouzne, ale ne ze zlé vůle, a kdo nezhřešil svým jazykem?*“ (Sir 19, 16), pomáhá nám objasnit jednu důležitou skutečnost. Jazyk, řeč má co dočinění, ba přímo je závislý na duchovním životě člověka.

Z řeči ovšem také pochází, starozákonně pověděno: všecka nepravost – podvod, lež (Přís 6, 17), pomluvy, zlořečení, ostouzení, lstivost (Žl 10, 7; Sir 51, 2 – 6), a tyto nelibivé znaky lidské osobnosti jsou konečně ještě provolávány, a nelze je vzít zpět. **August Brunner** jde ještě dále, když píše, že „*duševní život roste v řeči a s ní a že je trvale k ní připoután*.“³⁰ A z tohoto „duševního života“ zajímá křesťanského etika zvláště životní, věkovitá, rodově zděděná a genetická **zkušenost**³¹, která se obráží nejenom v samotné řeči, ale skrze řeč je také velmi dobře rozpoznatelná a je možné ji analyzovat a nacházet v ní obecně platné znaky³²,

²⁴ *Slovník biblické teologie*, Křesťanská akademie Řím 1991, s. 150.

²⁵ Srv. František OBERPFALCER, *Krásná...*, s. 43.: „Slovo vyšle z hloubek nitra je jako čerstvá voda vytrysklá z hlubin: každá její kapka vypráví o síle země.“

²⁶ Síla čili mocnost jazyka je velmi dobře zřetelná. Záměrně říkáme, že síla jazyka je „totální“, tedy „skoro totální“. Rozumí se samo sebou, že ne všechny lidské myšlenky mohou být „převedeny“ do jazyka, zvláště co do jejich vnitřní struktury. O tom, zda 1) jazyk není sto reprodukovat všechny lidské myšlenky, či 2) znamená-li nemožnost reprodukce myšlenek jazykem jejich (přínejmenším) ne-hodnotu, se vedou stále spory. Srv. také Bertrand RUSSEL, *Logika, jazyk a věda*, Svoboda 1967, s. 110.: „Znalost jazyka ještě neznámá schopnost explicitního výkladu toho, co jeho slova znamenají, ale že slova, jež slyšíme, mají přiměřené účinky a jejich použití má přiměřené příčiny.“

²⁷ Srv. Jak 3, 6.: „I jazyk je oheň. Je to svět zla mezi našimi údy, poskvňuje celé tělo a ničí celý náš život, sám podpalován pekelným plamenem.“

²⁸ Srv. Otokar BŘEZINA, *Hudba...*, s. 133.: „Neusiluje každý národ, vědomě i podvědomě, aby svým jazykem nahradil ztracenou jednotu slova a obsáhl jím veškeré poznání země?“

²⁹ Hypotéza o polygenetismu jazyků na počátku věků není nijak ojedinělá. Srv. Claude HAGÈGE, *Člověk a řeč Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*, Karolinum 1998, s. 19.: „...na počátku byl jediný lidský rod (monogenetismus potomstva), nikoliv však jediný jazyk (polygenetismus jazyků).“

³⁰ August BRUNNER, *Řeč jako počáteční východisko teorie poznání*, Stará Říše na Moravě 1936, s. 11.

³¹ Zvláště mravní zkušenost. Viz. poznámka č. 8.

³² Např. situační etice je jazyk a jeho vyjadřovací (zprítomňující) schopnost a hodnota jedním z hlavních prostředků jejího pozorování a následně jejich závěrů, což, mimo jiné, potvrzuje její výjimečné postavení.

kteří **A. Brunner** naopak nenachází.³³ Lidské slovo, lidský jazyk je člověku, právě díky jeho životním zkušenostem³⁴, nejbližší z toho všeho, co vůbec může být člověku blízké, vycházejíc z něho a patříc mu, ačkoliv neplatí **docela** rovnice lidské slovo = člověk; tato skutečnost si žádá ještě studia a úvahy.³⁵ Prohlásíme-li, že rezervy v dokonalém převodu „myšlení do jazyka“³⁶ jsou dílem připsány také na vrub lidského hříchu, jenž člověka více či méně, ale přesto deformuje a oslabuje, domníváme se, že doplňujeme obecný (kulturně antropologický) konsensus o partikulární funkci jazyka.³⁷ Připustíme-li, že jazyk je tak či onak svědectvím o našem životě³⁸, druhá část našeho konstatování musí znít: jazyk je spolusvědkiem o našem životě.³⁹ **A. Brunner** říká: „*Celé bytí člověka se vyjadřuje*“⁴⁰. Exhortuje-li tak např. dekret *Ag gentes* křesťana, „*aby svědectvím svého slova dával viditelně najevo nového člověka, kterého křtem oblékli...*“⁴¹, *mutatis mutandis*, myslím, samotný jazyk, svým vývojem a vším, co na sebe po staletí navěsil a čím zmohutněl a zkrásněl, dává „najevo“ samozřejmě také nového a nového člověka, jeho pokrok na cestě životem⁴², a tak je jistě více než jen lidskou vizitkou o prožitcích minulosti.

Spolustvořitelský, slavný akt lidského slova⁴³ se slovem Božím, domnívám se, je nezpochybnitelný. Tehdy, pramení-li lidské slovo z lásky, je Božímu slovu podobno nejvíce, neboť tvořit lze jen a pouze z lásky. Jako je tedy třeba neustále pročišťovat a očišťovat naši

³³ Srv. A. BRUNNER, *Řeč...*, s.: „Životní zkušenost se vztahuje k věcem konkrétním a zůstává proto konec konců osobní a nelze ji jinému povědět, nýbrž lze sdělením jen dáti podnět k ní.“

³⁴ Srv. Otokar BŘEZINA, *Hudba...*, s. 139.: „Od prvních úžasů dětství, všemi zkušenostmi smyslů, v nesčíslných potkáních duchů proniká slovo všech národů v bolestné i zářné hlubiny této země, odráží nesčíslné proměny věci v heroickém opojení i v únavě práce...“

³⁵ Srv. Max PICARD, *Člověk na útěku*, Vyšehrad 1970, s. 60.: „Jako je slovo Boží rovné Bohu, tak je i lidské slovo rovné člověku a má tedy tělo, duši a ducha.“

³⁶ Podobně se vyjadřuje i Felix Mikula ve své otázce. Srv. Felix MIKULA, *Řeč...*, s. 42.: „Proč jen tolik výrazů, tlumočících pojem věci, proč tolik takzvaných ›věrných‹ pojmenování nejasných, až nesrozumitelných, stojí-li osamocené?“

³⁷ Srv. Ivo T. BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Triton 1998, s. 142.: „Mluvená řeč představuje pouze jednu z možných modalit uskutečnění lingvistické kompetence, která se může realizovat též ve vizuálním kódu jako písmo nebo znaková řeč.“

³⁸ Jedny z prvních krůčků jazyka popisuje sv. Augustin. Sv. AUGUSTIN, *Vyznání*, s. 23.: „Namáhal jsem se totiž výkřiky, různým zvuky a rozličnými pohyby údů projevit pocitu svého srdce, aby se projevila má vůle; přece však jsem nebyl s to, abych projevil vše, co jsem chtěl, ani komu jsem chtěl, ač jsem slova v paměti opakoval.“

³⁹ Srv. *Apostolicam actuositatem*, čl. 13.: „Zde (laici) doplňují svědectví života svědectvím slova.“

⁴⁰ A. BRUNNER, *Řeč...*, s. 18.

⁴¹ *Ad gentes*, čl. 11.

⁴² Ikona národního jazyka, jenž byl přirozeně požadován pro užívání v liturgické řeči v období reformace, je mimořádným svědectvím o tom, jak mnoho jazyk pro člověka znamená a jaké sekundární vlivy z něj mohou vzejít. Sekundární myslím, vlivy dobré i zlé.

⁴³ Srv. Max PICARD, *Člověk...*, s. 62.: „Tato skutečnost, že totiž i mimořádné se odívá v lidskou řeč, propůjčuje jí slávu, a jestliže si řeč leckdy vykračuje slavnostně, není v tom prázdna chloubá, ale slavnostní háv toho, kdo si sice sám pro sebe připadá nepatrný, ale jenž se zdobí nádherou pro někoho jiného, vyššího – jako kněz v kostele.“

lásku, ze které vychází vše dobré, je také nutno „očisťovat naši řeč od všeho, co je v ní omezujícího, obrazného a nedokonalého...“⁴⁴. Jazyk musí také vycházet z lásky; už proto mohl **Karl Kraus** napsat: „Řeč neovládám, zato řeč úplně ovládá mne. Není mi služebnicí myšlenky. Žiji s ní v manželství, z něhož počítám myšlenky, a ona si se mnou dělá co chce.“⁴⁵ „Jazyk je ozvěnou mysli.“⁴⁶ Je ozvěnou mysli zdravé, neboť láskyplné, ale i té, která je neživotná a o tvoření z lásky neví zhola nic.

3. Etika a jazyk

Nyní však blíže k etice. Křesťanská etika reflektuje stvořený stav věcí - Zjevení. Tento stav tedy nenazírá pouze smyslově a rozumově, ale také duchovně. Pro jedny je toto „duchovní pojmání“ skutečnosti neslučitelné s popisným, vědeckým rozbořením daného. Druhým je tento „duchovní rozměr“ zcela nezbytným pro lidsky (člověku nejpřirozenější, nikoliv Božské) chápání reality. Vše, co člověka obklopuje (nazvěme to pro zjednodušení zkrátka – svět), je tak či onak přístupno k **nejzákladnějšímu** a nejnutečnějšímu popisu slovesným jazykem, ovšem za předpokladu, že nalezneme alespoň dvě osoby schopné komunikace.⁴⁷ Křesťanskému člověku ubývá rázem tato hypotetická podmínka. 1) Člověk je od počátku utvořen jako společenský tvor, a to s neomylným záměrem – α) spolupráce charakterizuje a zaručuje mu život, β) mlčenlivost značí nedorozumění na prazákladní lince lidského společenství, a člověka proto rozmělnuje a ničí. 2) A v neblahém případě, kdy člověk přeci jen rezignuje na vlastní jazyk a ten mu již není ani (pra)výkřikem o nejnaléhavějších potřebách a vlastních pocitech, nemůže ostentativně ustat v komunikaci s Bohem, neboť Boží slovo je mocné takovým způsobem, ze kterého (ani teoreticky) neexistuje cesta ven.⁴⁸ Že je pak komunikace mezi lidmi navzájem či mezi člověkem a Bohem něčím daleko větším než jen sdílením informací o věcech třeba vedlejších a tzv. vysokých⁴⁹, vyznává a chrání křesťanská etika s obzvláštní vehemencí a důrazností.

⁴⁴ *Katechismus katolické církve*, Zvon 1995, čl. 42.

⁴⁵ Karl KRAUS, *Soudím živé i mrtvé*, Odeon 1974, s. 169.

⁴⁶ *Этика: словарь афоризмов и изречений*, Аспект Пресс 1995, s. 230.

⁴⁷ Srv. Robert HOFFMAN, *Language, Minds and Knowledge*, Humanities press 1970, s. 44.: „Mluví-li člověk jazykem (speaks a language), musí být členem přinejmenším dvoučlenného jazykového společenství.“

⁴⁸ Srv. Milan BALABÁN, *Moc slova a síla mlčení (Slovo, mlčení, hluchota, kletba)*, in: *Brána i klíč Soubor starozákonních studií*, Kalich 1971, s. 8.: „Slovo není flatus vocis, nýbrž moc, není to objekt, jímž můžeme manipulovat, nýbrž subjekt, který si svobodně používá nás.“

⁴⁹ Srv. Hans-Georg GADAMER, *Člověk a řeč (Výbor z textů)*, OIKÚMENON 1999, s. 34.: „Vlastní skutečnost lidské komunikace spočívá v tom, že rozhovor neprosazuje mínění jednoho proti mínění druhého a ani že nepřidává mínění jednoho k mínění druhého jako v nějakém sčítání. Rozhovor proměňuje oba.“

Etice je však jazyk dvojakým pomocníkem. Etická pravidla a normy jednání a chování jsou – samozřejmě – poznávány praktickým rozumem. Jejich správnost či planost je ověřována nejen důsledky lidského jednání, nýbrž je poznávána a dosvědčována lidským **svědomím**. Svědomí však nemusí být a také nebývá (do)vyjadřováno slovy. Proč? „*Svatyně člověka*“⁵⁰, tedy svědomí, jak o něm hovoří *Gaudium et spes*, je ze své podstaty privilegována k tomu – **ne(do)vyjadřovat vlastní tajemství**. Protestantské pojetí morality (!) jde na hlubinu této teze a dělá dobře (Boží milost → člověk ↔ lidské svědomí ↔ Bůh). Jazyk, který je s to dosáhnout estetického a významového vrcholu např. v poesii, není uzpůsoben, aby stejně pastózně vyjádřil tajemství lidského svědomí. V tomto případě jazyk smutně **poděkuje**. Je-li však svědomí chápáno jako mravní zákon ve všech případech, a to i těch jednotlivých, neopakujících se, subjektivních (pomineme-li, že i úsudek svědomí může být mylný), *volens nolens* je úkolem křesťanské etiky a zvláště té protestantské poukázat na shodné prvky lidského mravního jednání a zhodnotit jejich vliv *ad bonum hominis*. A jazyk se rázem stává úhelným kamenem tohoto konání.

Tam, kde bývá mravnímu zákonu rozuměno dopodrobna (**horribile dictu!**), do nejmenších podrobností a odstínů, není zbylí než říci, že je (?) rozuměno do morku kosti i samotnému slovu a jazyku. To ovšem je pravda obrácená naruby, holá a zneužitá. Formulace zákona, jež skrze jazyk vyznívá „jakoby“ jasně a která nepotřebuje žádného doplnění, dovysvětlení, napravení a cizelování, více než náznakem upomíná na **zákonický duch zákona**, kterému (prý) bylo porozuměno, ale jehož důsledky a praktické výsledky jsou, alespoň na Západě, přinejmenším v posledních dvou staletích mizerné, ne mizivé, mizerné. Ač-li rozvažuje o jiném tématu, přeci nám **J. L. Hromádka**, podává pomocnou ruku. I jemu je zákon, tedy jeho **danost, sepsání a formulace**⁵¹, podezřelým. Kdyby byl zákon vysloven jasnou a přesnou řečí a kdyby o něm nebylo pochyb právě díky **ne-absolutní**, relativní srozumitelnosti jazyka, nepodmanil by, slovy **J. L. Hromádky**, „*ducha vzpoury, zmaru a skepse*“⁵². Přespřílišná quasi-srozumitelnost zákona „*spíše posiluje cynický názor na život a pokrytecký, bezživotný legalismus*“⁵³. S tím souhlasíme.

Na co tedy stačí a co vlastně zmůže lidský jazyk? Je uzpůsoben k dokonalému zobrazení etických pojmů a kategorií? Rozhodnutí lze dojít, domnívám se, zvláště prostřednictvím

⁵⁰ *Gaudium et spes*, čl. 16.

⁵¹ Josef Lukl HROMÁDKA, *Mezi Východem a Západem*, Kalich 1946, s. 42.

⁵² Tamtéž, s. 42.

⁵³ Tamtéž, s. 43.

dvojice důležitých pojmů: **slovo a pravda**. Je-li pravda přítomna ve slově, nebo není-li, musí být naší první otázkou. **Max Picard** říká: „*Jestliže je pravda ve slově, tak je v něm uvnitř tak bezprostředně, jak jen tam stále může být...*“⁵⁴ Slovu je tak přiřčena (nikoliv imputována) pravda ne jako jakýsi atribut, nýbrž slovo je považováno za **nositele pravdy**. Potíž mnohem větší vyvstává v okamžiku, když se zeptáme: „Je tato „pravda slova“ **nutně** způsobilá dokonale vyjádřit např. pojmy křesťanské etiky?“ Znamená kupříkladu přijatelnost/dovolenost lidského *abortu*, jak ji známe z některých křesťanských společenství skutečně vážný a deklarovaný souhlas s tímto úkonem, a to samozřejmě na základě hlubokého etického rozvažování o pravdivém významu slov⁵⁵? Jednodušeji: Je problematika ukončení lidského života v jeho různých stádiích natolik dobře osvětlitelná rozumem, a tak i **jazykem** (a proto pochopitelná) a je pravdivost etických závěrů natolik jasná, aby se stalo závěrem této rozvahy prosté ANO či NE?

O hraniční mez jazyka, o níž bylo psáno výše, můžeme opřít i naši úvahu. Lidské slovo má jistě hranice. Tyto hranice jsou bezpochyby velmi přísné a jsou velmi dobře vymezeny, přestože jsou stěží definovatelné a „*to this day*“ definované. Paradoxně zůstávají člověku skryty, ačkoliv mu patří. **Max Picard** vnímá hranici lidského slova takto: „*Proto má slovo hranice, poněvadž je poslušno světu, pořádek světa mu dává hranice...*“⁵⁶ Křesťanskému teologu, myslím, mohou Picardova slova znít také takto: Hranice slova pocházejí od Boha, jehož je svět a pořádek světa. Člověk je mocen svým slovem „pouze“ na Zemi⁵⁷. Nová slova (potažmo nové významy), která sám přivádí na svět, jsou, jak jsme řekli na počátku této práce, spolutvůrci Božího přítomného tvoření. Pravý význam slova zahrnující v sobě i jeho pravdivost tkví právě v této spolutvůrčí⁵⁸ lidsko-Božské dimenzi. „*Mezi básníky se čas od času objeví lidé, kteří více než jiní pochopí, že slovo je živý organismus a že je možno přispět k růstu jeho obsahu, že je možno řeč přizpůsobovat svým záměrům a potřebám.*“⁵⁹ Na co tedy stačí lidský jazyk v oblasti etiky?

⁵⁴ Max PICARD, *Der Mensch und das Wort*, Eugen Rentsch Verlag 1955, s. 74.

⁵⁵ Hodnota lidské osoby. Důstojnost života atp.

⁵⁶ Max PICARD, *Der Mensch...*, s. 76.

⁵⁷ Toto „pouze na Zemi“ má však mnohem hlubší dosah, než se zdá na první pohled. Jak uvidíme dále, o stejném tématu velmi zdařile rozmýšlel i N. A. Berďajev.

⁵⁸ Srv. Josef PALIVEC, *Básně, eseje, překlady*, Torst 1993, s. 153.: „V slově, které vytrysklo z chvíle zatoužení po ztracené celosti, jsou obsaženy hloubky i výšiny, budoucnost i minulost v podivuhodné dvojjednosti. Slovo je záležitost božská i lidská zároveň.“

⁵⁹ Milan MORÁVEK, *Lidská řeč*, Orbis 1969, s. 152.

4. Příklad

Vezmeme si k prezentaci pojem **naděje**. Teologický pojem naděje je dobře znám, přestože prodělal značných změn. **Naděje** se vztahuje k budoucnosti, hovoří o ní, přemýšlí o ní, upíná se k ní. „Trojiční“ teze sv. Pavla o víře, naději a lásce (1 Tes 1, 3; 1 Kor 13, 13; Gal 5, 5n) je vrcholem křesťanského uvažování o naději. Ovšem naděje byla, je a musí být stále vyjadřována také lidským jazykem. Hebrejci ji označovali slovy odvozenými nejčastěji z kořenů kwh, bth etc. Překladaelé řečtí a latinští ji poznali a zapsali slovy elpis, elpidzo, pepoitha, hypomeno atp. Ježíš Kristus, který je nadějí církve, důsledně zakotvuje lidský život v budoucím čase, ve věčnosti, o čemž máme nejvýmluvnější (jazykové) svědectví v Knize Zjevení. Pavlova nauka o naději, jež má **očekávanou slávu** již za skutečnost, třebaže zatím neviditelnou (2 Kor 3, 18 – 4, 16), **každého pokřtěného** za toho, kdo již vstal z mrtvých (Řím 6, 1 - 7), a který hovoří o **zaslíbení** či předchuti prvotin budoucího světa pro všechny pokřtěné (Řím 8, 11.23, 2 Kor 1, 22), by při vši logice měla být platnou již dva tisíce let. A je? Ne vždy tomu tak bylo. Svou intelektualitou a duchovní tučností popsal teologický pojem naděje Pavel až přespříliš dobře. Pesimista a teologický škarohlíd by snad řekl, že pro člověka je toho až až, zkrátka zbytečně moc. Naděje je obnažena ve své nahotě a chtělo by se říci, že se jí stačí jen dotknout a člověk dojde duchovního ztišení a uspokojení. Všichni jsou přeci povoláni k jedné a té samé naději (Ef 1, 18). Teologická anabáze naděje však dosvědčuje, jak přesně chtěli lidé naději poznat, jak se jí chtěli přiblížit. Intimní shromažďování a zesílení této mimořádné ctnosti tak či onak lpělo (vázlo) na tom, jak o naději **lze** hovořit a jak **je** jí rozuměno.

Horizontální naděje – zaměření se na konečné události lidského života a světa je doplňována **nadějí vertikální** – zmetafysičtění předmětu naděje, tedy Boha, jeho budoucí „vlastnění“, ztotožnění se s ním. Bible nejčastěji interpretuje naději se zřetelem ke společnému cíli lidí – naděje všech v budoucí shromáždění povolanych – věčné království. Milenaristické očekávání Božího království na zemi je rázem vystřídáno **Origenovou** apokastasi. Vzápětí vstupuje do hry sv. **Augustin** se svým personalistickým náhledem na naději. Ta se stává spíše předmětem osobního vlastnění Boha po smrti. Vymaňuje se ze společenského rázu naděje a je ryze individuální skutečností. Moje duše → moje spása.⁶⁰ Tyto úvahy církevních otců bývají a byly doplňovány z pramenů zcela odlišných,

⁶⁰ Dobře známou otázku **Tomáše Akvinského**: „Může někdo doufat ve věčný život někoho jiného?“ (Summa theol. II IIq 17a 3) ponecháváme k osobní úvaze.

neakademických, školsky neučených. Jak připomíná **Hans Urs von Balthasar**, u **sv. Terezie z Lisieux** se „*téma naděje rozlévá do šířky*.“⁶¹ A připojíme-li k těmto náhledům o naději např. **Marcelův** výklad: „*Naděje je vlastně aktivním bojem proti zoufalství*“⁶², začíná být zřetelné a snad i jasné, že s jazykovou formulací pojmu naděje je potíž.

Facit k tomuto bodu může znít: Naděje přirozeně existuje. Naděje je člověku zcela nezbytnou. K naději je člověk vybízen a povzbuzován Písmem i mnohými Moudrými. Pojem naděje je dobově vyjadřován křesťanskou etikou nejen proto, aby mu bylo **aktuálně** a přirozeně rozuměno, nýbrž také proto, že naděje musí žít rovněž svůj jazykový život děj se co děj. Žije jej v Písmu, v tradici, má žít i v člověku. Poesie, jež oživuje jazykové významy dávno ohořelé a spící, nám budiž příkladem. **Josef Palivec** si na mrtvá slova stěžoval takto: „*Návyk, pohodlnost, mechaničnost zabijí krásu. Tvorba je vždycky něco záměrného. Slovesná látka je vzpurný, pružný arab, kterému básník vnucuje svůj zákon a své tempo. Slova jsou naši dvojníci a jako my sami bud' nasekávají sychravost a smutek, nebo pěknou pohodu*.“⁶³

5. Kvalita etických pojmů. Pravda.

Jazyk, jak jsme viděli na dobových definicích naděje, musí být pokaždé aktuálně přesný vzhledem k samotnému pojmu, tak se zřetelem k posunům lidského vnímání, poznání a hranicím vzájemného porozumění⁶⁴ (1/ z hlediska absolutního: porozumění jazyku v jeho významové podstatě, 2/ z hlediska subjektivního: čemu, resp. komu a jak chci rozumět). U jazyka etiky vyvstává tato potřeba stejně jasně jako např. u filosofie. Viděl-li **Ludwig Wittgenstein** jeden z problémů filosofie v tom, že „*jazyk šel na dovolenou*“⁶⁵ a podobá se tak „*nečinnému motoru*“⁶⁶, zobrazil tak trochu i problém křesťanské etiky. **A. J. Ayer** připomíná skutečnost, že je velice složité zobrazit všechny etické symboly v „*etickém jazyku*“, natož v termínech „*neetického jazyka*“, který ještě o poznání více podléhá současným jazykovým konvencím.⁶⁷ Aktuální požadavky každé doby na čistotu a srozumitelnost jazyka, o kterých

⁶¹ Hans Urs von BALTHASAR, *Síla křesťanské naděje*, Velehrad 1995, s. 75.

⁶² *Bolest a naděje Deset esejí o osobním zrání*, Vyšehrad 1971, **op. c.** z Gabriela Marcela, s. 251.

⁶³ Josef PALIVEC, *Básně...*, Torst 1993, s. 139.

⁶⁴ Srv. H. G. GADAMER, *Člověk...*, s. 27.: „Kdo mluví řečí, již nikdo nerozumí, nemluví.“

⁶⁵ Alice AMBROSE, Morfia LAZEROWITZ, eds., *Ludwig Wittgenstein Philosophy and Language*, Georgie Allen & Undin Ltd. 1972, s. 233.

⁶⁶ Tamtéž, s. 233.

⁶⁷ Srv. A. J. AYER, *Language, Truth and Logic*, in: Oliver. A. JOHNSON, edit., *Ethics Selections from Classical and Contemporary Writers*, Harcourt Brace College Publisher 1994, s. 385.: „...nepopíráme, že je možné nalézt jazyk, ve kterém jsou všechny etické symboly definovatelné v ne-etických termínech, nebo dokonce že je žádoucí nalézt takový jazyk a přijmout jej namísto našeho.“

hovořil již Ayer, jsou ovšem upřesňovány (též L. Wittgensteinem) zvláštním prvkem, který se v moderní filosoficko-etické literatuře již takřka nevidí – pokorou jazyka.⁶⁸ Ve zkratce je možno říci, že tato vyjadřovací hranice se ubírá od **možnosti říci něco** (*possibility of saying something*) k **nezbytnosti neříci vše, co má být řečeno** (*necessity not to say anything that can't be said*). Tato jazyková nezbytnost říci, nebo neříci vše (spolu se všemi logickými variantami říci/neříci etc.) se prolíná do křesťanské etiky zcela jedinečným a suverénním způsobem. Jelikož je možné, ale velmi složité vyjádřit všechny logické struktury světa, resp. vztahy mezi člověkem a světem a, *mutatis mutandis*, i vztahy mezi člověkem a Bohem, neznamená tato **logická** nezbytnost říci vše totéž co **etická** nezbytnost říci vše. Vysvětlím: skutečnost, která si žádá být logicky vysvětlena či zobrazena (objektivizována) jazykem, nemusí být nutně zobrazena jazykem etiky.⁶⁹ Říkáme: nutně nemusí být, ale může/mohla by. Opačný názor projevuje ve své foliantní práci *Ethics and language* **Charles L. Stevenson**. „*Etické pojmy*“, říká, „*jsou více než dvojaké; jsou nejasné (vague)*.“⁷⁰ Ukazuje na frapantní nejednotu a nejasnost jazyka, když říká, že „*etické pojmy mohou být tudíž přizpůsobeny širšímu použití*.“⁷¹

Nelze ovšem vyjmout ze zřetele, že přes všechny důkazy o jazyku často zmrzačeném a poničeném, patří k podstatě jazyka právě jeho **pravdivost**. Snaha o pravdivost. Boj o pravdivost. Proto je například **K. Heinz Peschke** „*lež porušením slibu a především prohřeškem proti podstatě jazyka*.“⁷² O pravdivosti v řeči naprosto nepochybuje **sv. Anselm**, který hovoří o pravdě, jež nemá počátek.⁷³ Vše logické a tudíž vše pravdivé je **Anselmovi** „*správností zachytitelnou pouze myslí*.“⁷⁴ Převod této pravdy do jazyka je však obtížný, ale ne nemožný. **Karl Barth** vidí věc takto: „*Ale dokonce (i) teologie, jež říká, co je pravda, je stále „spekulativní teologií*“.“⁷⁵ Velmi pěkně reaguje na významové obtíže jazyka **Felix Mikula** vzhledem k Ježiši Kristu jako člověku, když píše: „*Kristus sám se o stvořeném daru lidské*

⁶⁸ Kromě „pokory jazyka“, kterou lze, domnívám se, požadovat snad již jen v teologickém uvažování, je třeba (znovu)postavit jazyk etiky na „logickém základu“. Srv. Glenn FULCHER, *Ethics in Language Testing*, www.surrey.ac.uk/ELI/ltr.html.: „Etika je v postmoderním světě krajová, podléhá době a je bez logického základu.“

⁶⁹ Srv. Vera FISOGNI, *Ethics and language in Wittgenstein*, **o. c. in: A parte rei. Revista de filosofia**, apartei.com, s. 4.. „Etika/morálka je ve všem nevýslovná.“

⁷⁰ Charles L. STEVENSON, *Ethics and language*, New Haven Yale University Press 1953, s. 34.

⁷¹ Tamtéž, s. 35.

⁷² Karl Heinz PESCHKE, *Křesťanská etika*, Zvon 1999, s. 332.

⁷³ Sv. ANSELM z Canterbury, *Fides quaerens intellectum*, Kalich 1990, s. 163.: „A díky nahlédnutí, že není doba, kdy by tato pravda nemohla být, pokud byla řeč, v níž mohla být obsažena, také nahlížíme, že ona pravda, jež je první příčinou takové pravdy, nemá počátek. Neboť pravda řeči by zajisté nemohla být vždycky, pokud by vždycky nebyla její příčina.“

⁷⁴ Tamtéž, s. 167.

⁷⁵ Karl BARTH, *Anselm: Fides quaerens intellectum*, SCM Press Ltd. 1985, s. 31.

řeči jako takové přímo nevyslovil. Přišel hlásat hodnoty, které nejsou z tohoto světa. Rozhodně byl Kristus dalek toho, aby pozemskou lidskou řeč partikulární prohlásil za předmět jakéhosi náboženského kultu.“⁷⁶

Jak je to tedy s pravdou v jazyku? **Anselm** a **Picard** (viz. pozn. č. 54 a 71, 72) vidí v jazyku pravdu přítomnou v plnosti. Znamená ale ona **přítomná pravda v plnosti** také 100% jistotu platné objektivizace v jazyku? Na pojmovou nejasnost určitých výrazů upozornil již **Stevenson** úplným odmítnutím hodnoty etických pojmů. **F. Mikula** hovoří o řeči jako o „značně nedokonalém tlumočnicku poznání pravdy“.⁷⁷ **Hans-Georg Gadamer** má za „zřejmé, že žádná výpověď nenes plný obsah svého smyslu v sobě samé“.⁷⁸ Na zvláštní a svébytnou hodnotu poukazuje ve své studii o jazyku, logice a Bohu **Frederick Ferré**. „*Jazyk systematické teologie, stejně jako jazyk žijoucí víry a etiky, nepopírá, že je jazykem přesvědčení* (a convictional language).“⁷⁹ O pravdě v Božím slově panuje v křesťanských společenstvích tak či onak pevné přesvědčení. Přesto, že se diskutuje nad „intenzitou“ pravdy v Písmu svatém, je, myslím, možno souhlasit se svatým **Augustinem**, jenž napsal: „*Uvědomte si, že je to jedno a totéž Slovo, které se rozprostírá po celém Písmu svatém, a že je to totéž Slovo, které zaznívá v ústech všech svatých spisovatelů.*“⁸⁰ Augustinovo přesvědčení o **pravdivosti slova**, potažmo jazyka a řeči však není možné oddělit od dvou synonymických výrazů téhož: pravdy a krásy. **Augustin** klade naroveň vedle sebe „*půvab i pravdu jazyka*“⁸¹, tedy krásu a pravdu slova. Tento „půvab a pravdu jazyka“ postuluje nejen pro jazyk ryze teologický, nýbrž také pro jazyk básnický. O pravdivosti etického jazyka, resp. náboženského/teologického jazyka, jak vidíme, panují názory a představy nezřídka upadající *in extremis*.

Dosah, dopad, účinnost řeči. Jsou to relevantní skutečnosti svědčící o pravdivosti slova, o tom, že ten který jazyk byl či je účinný proto, neboť dosáhl největší míry porozumění u největšího počtu čtenářů či posluchačů?⁸² Nebezpečí takového soudu nalézáme, i když nikoliv

⁷⁶ Felix MIKULA, *Řeč...*, s. 26.

⁷⁷ Felix MIKULA, *Řeč...*, s. 41.

⁷⁸ H. G. GADAMER, *Člověk...*, s. 41.

⁷⁹ Frederick FERRÉ, *Language, Logic and God*, Harper Torchbooks 1969, s. 138.

⁸⁰ Sv. AUGUSTIN, *Enarratio in Psalmos*, 103, 4, 1.

⁸¹ Srv. Karel SVOBODA, *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, Praha: Karolinum 2000, s. 62.

⁸² Srv. Antoine de SAINT-EXUPÉRY, *Citadela*, Praha: Vyšehrad 1984, s. 192.: „Vždycky jsem proto pozorně naslouchal a hleděl rozlišit řeč účinnou od takové, která nic nevytváří, a snažil se poznat, co je tu přenášeno. Neboť význam nespočívá ve vysloveném. Jinak by mohl být básníkem každý.“

⁸³ Franz KAFKA, *Aforismy*, Torst 1991, s. 105.

v teologii, u **Franze Kafky**. „*Kdyby aspoň někdo uměl zůstat o jediné slovo za pravdou, každý (i já v téhle průpovědi) ji předhání o stovky slov.*⁸³ Naproti tomu hovoří **Max Picard** o dokonalosti řeči, která „*působí bez jakékoli námahy*“⁸⁴. Poměr správných a pravdivých slov v jazyku vůči slovům, jejichž význam a dosah je nejasný, charakterizuje **Picard** takto: „...*pouze několik slov prodlévá na povrchu, větší část řeči je ve skrytu, a přece už těchto několik vyslanců vyřizuje vše, co je třeba, a ještě víc.*“⁸⁵ Domnívám se, že kvantita míry porozumění hraje do určité míry velikou roli. Lidské vyjadřování (percepce hmotné a duchovní reality) a jeho pravdivost jsou přímo závislé na integritě lidské osoby, na úmyslu tuto integritu hledat, nalézat a podržet ji. Tato integrita člověka, která též nepochybně zahrnuje jeho **mravní integritu**, je rozbíjena a umenšována také jazykem, tzn. dvojsmyslnou řečí.⁸⁶ Nemělo by se to dít nikde, natož v jazyku křesťanské etiky, ale ona kaceřovaná „biblická dvojsmyslnost slova“, jež, jak jsme řekli, ničí také mravní integritu lidské bytosti, je dnes obecně nejviditelnější v podobě **dokonalé inflace slova**⁸⁷, kdy dutá prázdnota slova a jazyka⁸⁸ je jakoby rafinovaně transformována do nenáročné zvukové **slovní kulisy**, do jakéhosi divadelního přednesu z dramatu 4. cenové skupiny, F. X. Šaldou řečeno, druhého či třetího nálevu. Právě **Šalda** je velmi nekompromisní ve zhodnocení, jak může působit básnické slovo (resp. celé umění) na mravnost člověka.⁸⁹

6. Ospravedlnění křesťanských etiků. K čemu jsou na světě? Konec jazykového pábení.

Když se jazykovědec a překladatel **Pavel Eisner** rozčiloval nad „*prostoráři*“, tedy nad těmi, kdo zavedli a drží v české literatuře slovo „**prostor**“, neměl pro ně (ač sám nemocný ležel v r. 1945 na infekčním oddělení Bulovky) žádného slitování. Slíbil jim ve svém brilantním eseji hrozná věc: toužil jim vystavět „*Památník puchu*“, chtěl je „*zamést důkladně*“. Řekl: „*Šestiletá exhibice mravního mrzáctví a jazykového huncvútství vám ukázala, komu se musí z tlap vyrazit pero opravdu navždy. Spláchnout ten puch! Protože si*

⁸⁴ Max PICARD, *Člověk...*, s. 62.

⁸⁵ Max PICARD, *Člověk...*, s. 61 – 62.

⁸⁶ Srv. Mt 5, 37.

⁸⁷ Srv. Miloš DVOŘÁK, *Inflace slova v našem věku*, s. 86nn., in: Václav ČERNÝ, edit., *Sborník pětadvaceti*, Československý spisovatel 1969.

⁸⁸ F. X. ŠALDA, *O poesii mravné a nemravné, Zápisník 1932/33*, s. 66.: „Bud' te si jisti, že ten, kdo mravně klesne, když byl přečetl smělou uměleckou knihu nebo viděl umělecký obraz, byl k pádu již dávno zralý – důkladná hnilička – a že by byl bez té knihy nebo bez toho obrazu klesl pravděpodobně níž než s ní nebo s ním.“

⁸⁹ Vědeckého i nevědeckého.

*toho žádá hygiena národa. Trestní sankce: vyrazit pero z tlapy píšícího paviána. Rozprostorovat to pero, aby z něho nezůstaly pohromadě ani dva atomy.*⁹⁰

Je nabíledni „vyrazit z tlap pero“ také křesťanskému etikovi za jeho, taký či onaký, inflační příspěvek k etice jazyka, za pábitelské výlety do krajů etiky? Važme slova. Upřednostníme-li **teoreticko-spekulativní** rovinu etiky, jež zůstává na přísně vymezeném poli universitní vědy, docházíme k tomuto závěru: 1) Možný lapsus čili debakl etické teorie, která nedojde svého zpětného potvrzení, rozuměj, neobstojí v logické argumentaci sebe samé či pomocných věd, a tedy vyhoří do základů, se dotkne nejvýše původce této teorie, a v lepším případě mu ukáže správnou cestu řešení. 2) Sebesprávnější etická myšlenka, nebo dokonce teze zabalená v „úsporném balení“ černo-bílého jazyka bývá však postižena oním zákonickým duchem správnosti (nikoliv pravdy!), který „ducha zákona“, bez něhož člověk etiku a morálku nevidí neslyší, vymítá, nezná zákon, nechce jej znát. Ani sebesprávnější slovo či dokonalá definice nepřemění nemravný čin v čin mravní. Tuto přeměnu může kvalita etických tezí sice započít či k ní dát podnět, ale dokonat ji musí vždy člověk svým skutkem.

Pohlédneme-li však na křesťanskou etiku, která se přesahu do praktické teologie neobává, uvidíme zřetelný posun nejen v samotném přístupu, ale také v jazyku, který používá. Příkladů je dost, negativních i pozitivních. Např. **R. M. Dacík** hovoří ve své *Mravouce* z roku 1946 (!) o laické morálce jako o čemsi „skandálním“, nepotřebném, nebezpečném.⁹¹ V tomto případě není třeba větších dokladů, abychom Dacíka usvědčili z myšlenkové a slovní závratě či mělkosti. Jazyk tu nevnímá realitu, a to ani realitu tehdejšího světa, ani realitu etických názorů doby → *vacatio rationis*. Podobně „výmluvné“ jsou určité artefakty katolické etiky, jejichž kvalita etické argumentace, či dokonce jejich platnost a pravda docela vyhasly. Mám na mysli např. svérázný oddíl „**morální povinnosti poddaných**“⁹² nebo „**panství a majetek**“⁹³. Toto kontroverzní téma, jež ke všemu zamezuje společný ekumenický dialog nad těmito problémy, je vyhaslé nejen jazykově a argumentačně, ale je natolik a proto mrtvé, neboť není na světě člověka, který by jednomu či druhému mohl říct svobodně a uváženě ano, ano. *Latinská teologie osvobození* by pak mohla přitakat jen velmi, velmi těžko. Je, myslím, dobře patrné,

⁹⁰ Pavel EISNER, *Bohyně česká traktát o češtině*, Konfrontace Curych 1977, s. 49 – 50.

⁹¹ R. M. DACÍK, *Mravouka*, Olomouc: Edice Krystal 1946, s. 15.: „Mluvíme-li o laické morálce, nemáme na mysli pouhou etiku zbařenou jakékoliv myšlenky na Boha. Východiskem laické morálky je právě toto naprosté popření Boha, poznáního třebas jen cestou přirozenou.“

⁹² Viz. např. Albert BENEŠ, *Morální teologie 2*, Kazatelské středisko Československé provincie Řádu bratří Kazatelů 1990, s. 109 – 110.

⁹³ Tamtéž, s. 121nn.

že morální hodnoty pokaždé takovým frapantním způsobem nemizí. V určitých případech (ne těchto citovaných) se jedná čistě o krizi metody a způsobu tyto morální hodnoty (jsou-li) zprostředkovat a **účelně** manifestovat.

Jazyk křesťanské etiky má však, spolu s jazykem teologie vůbec, ještě jeden důležitý význam – jedinečnost v **ranku Stvoření**. Jsem přesvědčen s **Berd'ajevem**⁹⁴, že historie lidstva, historie světa není jen nějakou historií, historií z mnoha jejích variant. Držím se názoru o **jedinečnosti světové historie**, jedinečnosti Božské spásy pro člověka a pro stvoření vůbec. Proto hájím i **jedinečnost lidského jazyka** a řeči a samozřejmě také jedinečnost jazyka křesťanské etiky. Když hovoří **Benedetto Croce** o vědě, která může být beze větších problémů součástí **hry** jako jakákoliv jiná věc⁹⁵, pomáhá nám. Dle mého má na mysli toto: na rozdíl od mravnosti (o které také uvažuje) může být i sofistická věda podobná **hře** a může být **hrou** v tom smyslu, že správnosti jejího výsledku může být dosaženo, či nemusí, a stane-li se tak, či nestane, je nakonec stejně věci „ne-podstatnou“, neboť výsledek (tzn. pravda?) určitých vědeckých oborů může mít pro člověka sice aktuálně ohromný vliv, ale jeho „věčnosti“ se dotýká jen nepatrně. U etiky to nelze. Lidská řeč není hrou, stejně jako není předmětem sebevyššího estetství. Lidský jazyk, lidská řeč je zcela zvláštním způsobem otisknuta ve Stvoření a ve Stvoření jí patří jedinečné místo.

Řekneme-li, že křesťanská etika obecně hledá a nalézá různé varianty jednotlivých morálních skutečností a pojmenovává je, je více než nabíledni, aby hledala (třeba **různé** varianty), ale varianty správnosti a pravdy a aby se k pravdě co nejvíce přibližovala, a to povýtce i jazykovým projevem svého bádání. Na příkladu **naděje** jsme mohli pozorovat, že právě díky jazyku bylo naději rozuměno mnohdy roztodivným způsobem. **Johannes Messner**, stejně jako dříve Felix Mikula, má „*samu řeč za projev duševních hodnot*“.⁹⁶ Tyto pozitivní hodnoty lidského ducha musejí být zobrazeny jazykem, který těmto duševním hodnotám „rozumí“, odpovídá jim, což znamená: rozumí člověku, který je pro etiku na prvním místě. Proto je křesťanský etik na světě, aby mohl (po)rozumět člověku. **Picardovi**, jak bylo citováno, se jevila řeč „ohraničená světem“. Křesťanský etik díky Bohu svůj jazyk znovu a znovu netvoří. Má ho „ohraničený světem“. Užívá ho, rozvíjí jej, respektuje jeho

⁹⁴ Srv. N. A. BERD'AJEV, *Filosofie svobody Původ zla a smysl dějin*, Votobia 2000, s. 26.: „Náboženské vědomí v záležitosti pozemského vysvobození z hříchu a spásy musí lidstvo považovat nejen za pozemsky, ale také za kosmicky a vesmírně důležité.“

⁹⁵ Srv. Benedetto CROCE, *Aestetika – vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*, Praha: J. Otto 1907, s. 36.

⁹⁶ Johannes MESSNER, *Kulturethik mit Grundlegung durch Prinzipienethik und Persönlichkeitsethik*, Verlag für Geschichte und Politik 2001, s. 345.

logický vývoj, hledá významové souvislosti, které ho spojují s minulostí a verifikují „to dřívější“, co vytrvalo, neboť pro svoji správnost muselo vytrvat. Křesťanský etik si je vědom hodnoty lidského jazyka v dimenzi celého Stvoření. Je-li pak lidská řeč skutečně a vždy důstojným znakem lidské výjimečnosti v řádu Spásy, je třeba říci, že vždy není. Nic nezmuže jakákoliv snaha, řečeno **Václavem Černým**, o „*upřímnost, o žluklou upřímnost...*“⁹⁷. Jazyková upřímnost, tedy snaha být co nejosobitější, nejoriginálnější, nejvědecktější, není totéž, jako dotýkat se vlastní řeči podstaty a pravdy. Občasné významové a **jazykové pábitelství** teologie a tedy rovněž křesťanské etiky je zcela stejné jako pábitelství umělecké a obecně pábitelství kulturní. Křesťanská etika, která se neodlučuje od člověka obyčejných suchých dní, nemůže být i ve svém jazykovém projevu teatrálně učená, komisní, srozumitelná pěti lidem na 100 000 obyvatel. Ona vědecká upřímnost a upřímné přesvědčení o správnosti té či oné etické skutečnosti má někdy velmi mnoho společného s „*upřímností pana Panáčka, jenž má za to, že mu stačí spustit si před námi kalhoty, aby nám vnukl dojem, že objevujeme neznámý a významný kout vesmíru. Bůh nám pomoz!*“⁹⁸ Jazykové koláže a napodobeniny relativizují to, co křesťanská etika vydobyla ze ztracené paměti minulosti. Jazykové neutrum je pak tím nejhorším, co může moralistu potkat. Jazyková **macha** je koncem veškerého jazyka. Lidský **komunikát** (mám na mysli jazykový projev ve všech svých podobách) je prvně projevem ducha, není nástrojem či dokonce funkcí. Podléhá „vědeckým metodám“ jen potud, pokud ho ony nebrzdí a neznemožňují mu dosáhnout hodnot přesažných, transvitálních.

Uzavřel bych své uvažování dobře známou teologickou myšlenkou: Nebude-li člověk plnit Boží vůli, splní se Boží vůle na něm. Co to má společného s křesťanskou etikou? Nezhostí-li se etika svých povinností a úkolů také díky mdlému a nejasnému jazyku, zhostí se jich, jako mnohokrát v historii, někdo jiný. Etiku budou opět zachraňovat neetici. Takových suplentů bylo, je a bude. A proč ne? Etika za to stojí.

⁹⁷ Václav ČERNÝ, *Tvorba a osobnost I*, Odeon 1992, s. 53.

⁹⁸ Tamtéž, s. 53.